

סוגיה ב: "לעולם יספר אדם בלשון נקיה

רקע

תוך כדי דיון בהבנת המושג "אור ל" גולשת הגמ' לחיוב לספר בלשון נקיה. חיוב זה אינו קשור להלכות פסח, אבל מפאת חשיבותו נקדיש לו מעט זמן.

מקורות

א. גמ' ג-ד. "ותנא דידן מאי טעמא לא קתני לילי... זבולון לחוף ימים ישכון"

ב. רי"ף א-א: באלפס "גמ' מאי אור... ודעת שפתי ברור מללו"

ג. בעל המאור א. באלפס

רבינו דוד ג. ד"ה ומה שאמרו במסקנא

רבינו דוד ג. ד"ה ומה שאמרו במסקנא

ומה שאמרו במסקנא מיהו באוריתא מי לא כתוב טמא, דמוכחינן מינה דכל היכא דנפיש מהדדי משתעי בלשון קצרה, לא תהא סבור שיש במשמע שיזכיר טמא לעולם משום לשון קצרה, שאין הדבר כן, שהרי עקם הכתוב בשלשה מקומות, אלא הכונה כך היא, שאף על פי שאמר ר' ישמעאל על לשון רכיבה שהכתוב לא הזכירו מפני שאינו לשון של כבוד אין להשיב מן המקומות שמצאנו בכתוב שהוא מזכירו, שאין כונתו שלא יהיה נזכר כלל, שהרי לשון טומאה שהוא לשון מגונה מצינו הרבה בתורה, ויש טעם בדבר שהוא מזכיר אותם להלכותיהם, וכשאמר ר' יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו אין במשמע מניעה גמורה, ואף אנו נומר בלשון רכיבה שאף על פי שאיננו לשון של כבוד יש מקומות שהוא מזכירו ללשון קצרה, ומכל מקום נלמוד שיספר אדם בלשון כבוד, דכל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון כבוד. ועכשו לפי שיטה זו יש לנו לומר שדברי ר' יהושע בן לוי הן לאסור לשון מגונה, ובריתא דר' ישמעאל לאסור לשון שאינו של כבוד דהוא למטה ממנו. שעל רכיבה באשה שהוא לשון שאינו של כבוד אמרו דמשתעי בלשון קצרה, ובלשון טומאה שהוא לשון מגונה לא אמרו כן, אלא משום טמא דכתוב באוריתא כשהוא צריך להלכותיו שהוא טעם מספיק יותר שצריך הוא לגנותו כמו שאמרנו.

וכן כתב בעל המאור שיש לו חלוק בין לשון מגונה ובין לשון שאינו של כבוד, שלשון מגונה אמרו בו אל יוצא מפיו ולשון שאינו של כבוד איפשר לספר בו בלשון קצרה. אלא שהוא ז"ל כתב דטמא דכתיב באוריתא הואיל והזכירו בהלכותיו אינו לשון מגונה אלא שאינו של כבוד ולפיכך הזכירו אותו ללשון קצרה. והוא דבר נאה ומתקבל על הדרך שמפרש הרב יונה ז"ל, שמה שמעקם הכתוב בענין נח ואמר אשר איננה טהורה הוא מפני שבאותו זמן היתה הבהמה מותרת באכילה אלא שלא היתה טהורה לקרבן, ועל כן נחשב לשון מגונה, שאין ראוי שיגנה אדם הדברים אשר הם למאכל אדם ויקרא אותם בלשון טומאה, וכשנתנה תורה לישראל שאסרה אותם באכילה אינו לשון גנאי אם יקרא אותם בלשון טומאה. לפיכך אמרו באוריתא מי לא כתיב טמא, שאין צריך שיעקם הכתוב בשבילו שאינו לשון מגונה כל כך ומשתעי בלשון קצרה.

הסבר הסוגיה

"אמר ר' יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו". [גמ' ג.]
 "תניא דבי רבי ישמעאל לעולם יספר אדם בלשון נקיה". [ברייטא ג.]

ר' יהושע בן לוי לומד מהכתוב שעיקם שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו, שאדם צריך להקפיד שלא להוציא דבר מגונה מפיו. רבי ישמעאל לומד מהתורה המשתמשת לזב במונח "מרכב" ולאשה במונח "מושב", שאדם צריך לספר בלשון נקיה. הגמ' אומרת שדיבור בלשון נקיה הוא ערך, אבל לפעמים צריך לוותר על ערך זה מפני ערכים אחרים. הגמ' מביאה שני ערכים המתירים לדבר בלשון שאינה נקיה: א. הסבר אמיתי ומדויק [לכן אומר הכתוב "ותרכבנה על הגמלים", שלשון "תשכנה" אינו יכול להיות אמת מפני ביעתותא דגמלים]. ב. הסבר בלשון קצרה, שהוא ההסבר הקליט ביותר.

בגמ' שתי נקודות שאינן ברורות:

א. הגמ' מקשה "ובאורייתא מי לא כתיב טמא", מתרצת הגמ' "כל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה כל היכא דנפשינ מילי משתעי בלשון קצרה". אבל קשה, אם כך מדוע עיקם הכתוב שמונה אותיות, והרי עדיף לספר בלשון קצרה? עונים רש"י [ד"ה וכל היכא] וטוס' [ד"ה כל] שהכתוב עיקם שמונה אותיות כדי ללמד שצריך לספר בלשון נקיה, ובשאר המקומות התורה אומרת בלשון שאינה נקיה כדי ללמד שצריך ללמד בלשון קצרה. על הסבר זה קשה מדוע התורה מעקמת כמה פסוקים, היה מספיק לעקם פסוק אחד בלבד, בכדי ללמד שצריך לספר בלשון נקיה. ב. הגמ' שואלת "וכל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון כבוד והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר רוכבת", מתרצת הגמ' "רכבת כתיב". קושיית הגמ' מדוע כתוב "רוכבת" אף שלשון זה אינו לשון של כבוד אינה מובנת כלל, והרי שאלה זו נשאלה לעיל והגמ' תירצה, שכתוב לשון רוכבת ד"משום ביעתותא אורחא היא", מדוע צריך לחזור על השאלה ולתרוץ תירוץ אחר? גם התירוץ שהגמ' מתרצת, שכתוב "רכבת" בכתיב חסר, ומילה זו קצרה יותר מהמילה "יושבת" אינו מובן, שהרי בפסוק "ותרכבנה על הגמלים" היה ניתן לכתוב "ותשכנה על הגמלים", שהוא לשון קצרה יותר.

מתרץ המהר"ם חלאוה [ד"ה והא רוכבת] את השאלה השניה, שבגמלים יש ביעתותא, ולכן חייבים לכתוב לשון רכיבה, לשון אמיתית ומדויקת. בחמורים אין ביעתותא, ניתן לרכב עליהם, וניתן גם לשבת עליהם, לפיכך לשון ישיבה מדויקת לא פחות מלשון רכיבה, ולכן עדיף להשתמש בלשון נקיה, ההעדפה שהכתוב מעדיף את לשון "רוכבת" היא רק מפני היותה קצרה יותר.

בעל המאור [א. באלפס] ורבינו דוד [ג. ד"ה ומה שאמרו במסקנא] הולכים בכיוון אחר בהסבר הגמ', לדעתם "דבר מגונה" ו"לשון שאינה נקיה" הם שני מושגים שונים. "טמא" הוא לשון מגונה, כיוון שיש לו משמעות שלילית, "רוכבת" אינה לשון מגונה, אלא "לשון שאינה נקיה", כיוון שהמונח יכול לגרום לאסוציאציות לא צנועות.

מסבירים בעל המאור ורבינו דוד, שבלשון מגונה אין משתמשים כלל, אפילו אם צריך להשתמש בלשון ארוכה, אבל בלשון שאינה נקיה מותר להשתמש כדי לדבר בלשון קצרה. על פי הבנה זו מתרצים בעל המאור ורבינו דוד את השאלה הראשונה ששאלנו על דברי הגמ'. התורה משתמשת בלשון "טמא" רק כשם תואר, כדי לתאר את שיקוצו של הדבר, ולא כשם עצם. כשיש צורך בשם עצם, מעדיפה התורה את המונח "לא טהור" למרות הלשון הארוכה.

מסביר רבינו דוד בשם בעל המאור את שאלת הגמ' "ובאורייתא מי לא כתיב טמא", שאף שכתובת "טמא" היא כדי לתאר את שיקוצו של הדבר, אין כאן לשון מגונה, אבל יש כאן לשון שאינה נקיה. מתרצת הגמ' שלשון שאינה נקיה מותרת לצורך שימוש בלשון קצרה.

סיכום

נחלקו הראשונים בהסבר הגמ':

א. רש"י, תוס': "לשון שאינה נקיה" ו"לשון מגונה" הם מונחים חופפים, מותר להשתמש בהם רק כדי לתאר דבר בצורה מדויקת, או כדי לדבר בלשון קצרה.

ב. בעל המאור ורבינו דוד: "לשון שאינה נקיה" ו"לשון מגונה" הם שני מונחים שונים. מותר להשתמש בלשון שאינה נקיה כדי לדבר בלשון קצרה, אבל אין לדבר בלשון מגונה כדי לדבר בלשון קצרה.

בדברי הראשונים לא מבואר האם עדיף לתאר תיאור אמיתי ומדויק בלשון מגונה או לשון שאינה מגונה עדיפה.

הלכה

הרי"ף והרא"ש מביאים את הסוגיה בפסקיהם, הרמב"ם משמיט הלכות אלו, וצריך עיון מדוע. למעשה יש להקפיד על לשון נקיה, שטהרת הדיבור גורמת לשמירת קדושת המחנה, ומביאה לטהרת המחשבה.